

Osmanlı Maliye Teşkilâtı

Osmanlı Maliye tarihinde, gelişme seyri boyunca aşamalar gözetmek doğru olur

1 - Fatih öncesi hemen hemen bilgi olmayan aşama.

(Germiyanlı, Osman Bey'den Bâc-ı Pazar'a tâlib (Aşık p-z)
(Karamanlı Kara Rüstem, Kazasker Candarlı Halil'den Pençik
Mukataası, Murad Bey Zamanında.)

(İlk defterdar ^{Murad I} ~~Yıldırım~~ zamanında 774-5 te Çelebi b. Mehmet
adındaki Mihaliç kadısıdır, Hüseyin Hüsameddin: Amasya Ta-
rihi)

§ Yıldırım zamanında, Çelebi Mehmed'in şehzâdeliğinde Amasya
valisi iken Şair Zâhîrî defterdar atanmıştır)

(Nişan-i defter ü mâl-ı hazine çoğuna bakmak idi ve azına
Hurşit ve Ferhat, Şehoğmu Mustafa, Germiyan oğlun'a yazılmış
ama sonra damadı Yıldırım'a ithaf edilmiştir)

(N. 845 tarihli bir /XII. 1444 Ulemadan Fazlullah'a Saruhan'da
bazı yerlerin temlik için verilen mülknâme tanıkları arasında
Murad b. Yahaya Bey el-Maruf be-defterdar vardır)

(N.847/ XII. 1444 tarihli Bursa'da Hafsa Hâtûn vakfiyesi tanık-
ları arasında Abdjlcilil beg bin el-Hakim Mehmed Şirvaneddin'ü-
Defterî vardır)

2 - Fatih Kanun-nâmesiyle başlayan ikinci evreyi XVII. yy. ortalarına
kadar uzatabiliriz.

2, 3 ve bir aralık 4 defterdarın bulunduğu evre:

I. Selim Fetihleriyle sınırları genişleyen O. Devletinde
Maliye işleri birden fazlalaşmış ve Merkez teşkilâtında Devlet
muhasibesini tutan defterdarlık teşkilâtı bütün işlerin üstesinden
gelememekle, Anadolu ve Rumeli muhasibelerini tutmakla yetinmiş
ve yeni ihdas edilen eyâletler müstakıl defterdarlıklar haline
getirilerek , hesaplarını ayrı tutmağa ve merkeze her muhasebe de-
veresi (Normal olarak senede bir veya defterdar veya vali değiş-
mesine göre bir kaç aylık) muhasebe icmal (Bütçe) ile birlikte
eyâlet gelir gider farkını (irsâliye veya hazine) adı altında

adı altında gönderir oldu.

- XVII. yy.in ortalarından başlamak üzere devlet muhasebesi yeniden organize edildi. Baş defterdar maliye teşkilâtı başında tek başına kaldı. Devletin salabet ve savlatı için diğer defterdarlar, yapacak iş veya görevleri olmamakla beraber ismen muhafaza edildi.
- III. Selim islahatı ile birlikte Nizam-ı Cedid'in ihdasıyla, bu ordu masraflarını karşılamak üzere bazı gelirler kalemleri bir fon oluşturarak İrad Cedid Hazinesi (1. III. 1793;19.7.1207/ D. Ş2 veya İ. C. Nazırı), ihdas edildi. Ardından Tersâne Hazinesi (D.Ş.3; Tersâne nâzırı) ve bir nevi döner sermaye mahiyeti taşıyan iâşe hazinesi durumundaki Zahirî hazinesi (D.Ş.4; Z.Nazırı)
- II. Mahmud İ.C. H. sini kaldırdı. Mukataât ve Mansûre Hazinesini oluşturdu. Bu Hazine-i Âmire yerini tuar (D.Ş.1) Sonra Redif, Darphâne ve Maliye hazinelerini oluşturur. (1808 - 1839)
- Tek hazineye dönüş, Hazine-i Celile-i Maliye ve tek defterdar Maliye Nâzırı. Teşkilât (Maliye Nezâreti)

Birinci dönem belgesi az, sair kaynaklar oldukça karanlık ve naive bu bakımdan üzerinde durmayacağız. 4 ve 5. dönem üzerinde durmayacağız. Burada yalnız 2 ve 3 dönem üzerinde zaman ve sabrınız ölçüsünde durmağa çalışacağım

Fatih Kanunâmesi: Baş defterdarım, defterdalarımın başıdır demekle bunların sayısının birden fazlasını olduğunu ortaya koyar. Defterdarın görevi padişahın malına nezarettir. Bu hususta P. in vekildir. K. ye göre 600 000 a. sâlyânesi vardır. Divanda (Umuma açık toplantılarda) Müfti, Hoca, vezirler ve K. askerlerden sonra, Yeniçeri, Ağası, rikâb ağaları, mîr-i alem kapucu başı ve mirahurlardan evvel oturur. Dar kadrolu Divan celselerinden Vüzere k, asker ve defterdarlar bir tarfta, Nişancı bir tarfta oturur.

Nişancı ile rütbe meslesi vardır. Nişancı Bb. veya Vezir ise defterdara takaddüm eder. Nişancı s. beği ise, D, dar takaddüm eder. Herhalükârda Defterdar Divan'ın içinde yer alır. Sancak beğleri ise dışarda oturur.

D. dar Şehzâde lalasında ve İstanbul kadısından yüksek ve Padişâha arz ~~bilgilerden~~ biridir.

Fatih K. si maiye teşkilatının ayrıntılarına girmiyor. Fakat birden fazla defterdar olduğu siyaktan anlaşılıyor.

On altıncı (H. 10.) yy. a ait bula bildiğimiz beş bütçe vardır. Bunların dördü yayımlandı. Birisi neşre hazır vaziyette. Bû bütçelerin rakamlar bir evvelki senelerin rakamlarıyla karşılaştırılmalı olmakla bu asra ait 9 bütçe oluşturur (Bütçenin birisi karşılaştırmamız) Bütçelerden anlaşıldığına göre üç defterdar (bir bütçede 4) vardır. Bunlar Rumeli şikk-1 evvel defterdarı ki Baş defterdardır, ile bunun yardımcısı durumunda kendisine bırakılan Rumeli'nin bazı bölgelerinin gelirlerinin hesaplarını tutan şikk-1 sâni defterdarı vardır. Üçüncü defterdar Anadolu defterdarıdır. 1567 yılında ayrıca bir Anadolu şikk-1 sâni defterdarı vardı.

Bütçelerin 4. ünde defterdarların isimleri vardır:

- 930-31 (1524-25) / RI : İskender Çelebi; R II. Mahmud Çelebi; A.I. Abdüsselâm Çele
 933-34 (1527-28) D. ismi yoktur.
 954-55 (1547-48) R I. Abdi Çelebi Efendi, R. II. İskender Beğefendi, A. Hayrüddin
 974-75 (1567-68) R.I. Hasan Ç.,^{Ro.} Abdülgafûr Ç. . A. I. Derviş, ^{A.Ş.} Ahmed Ç.
 990-91 (1582-83) R.I. İbrahim Çelebi Efendi, R II. R.II Muhyi Ç.E. ; A. Mahmud ÇE.

XVII¹ yy. bütçelerinde, bu defterdarların kaynakları itibarıyla gelirleri: Mukataalar, 2) Cizye (R. I. ve A.1 de yalnız); Adet-i Ağşâm ve müteferrik emval olmak üzere (Peökeş-i riyaset, İstanbul bağçeleri mahsulu, bâzdârân mahsulu ve mevkufat, mevkufat ^{ex} ile divan ve maliyeden çıkan Ahkâm şikâyât ve beravât resimleri ile defter eminine ve beglerbegilerine bağlı timar tezkere resimleri) yalnız R. II de toplanan Patrik, metropolit ve piskoposlar peşkeşi ki 180 160 ak. çelik ufak bir kalemdir.

XVI. yy. Bütçelerinden defterdarlığa tabi kalemleri çıkarmak olası değildir. Buna karşılık Sâlyâne, müşâhere hesaplarından, Sabırla aranırsa belki Rûznâmçe gider hesaplarından bu makama bağlı görevlilerin isimleri ve maaşlar çakartılabilir. (933 Bütçesi, s. 46-47)

Defterdara bağlı kalemler ve bunların görevleri hakkında Kanun-nâme lerden bilgi toplamak olasıdır. Atıf Efendi kitaplığında bulunan (Ni 1734) ^{bxk} bir kanun-nâme hem 1567 bütçesini ihtiva etmekte hem de Defterdarlığa bağlı Çalemler ve işlevleri hakkında bilgiler veren ayrı bir risâle veya bahis vardır.

IRGICA LIBRARY
ISTANBUL

Reg. No: **I 1000**

Class. No. **CO99**